

Juan Luís Pintos de Cea Naharro, sociólogo galego

Juan Luís Pintos de Cea Naharro, galician sociologist

MARCELINO AGÍS VILLAVERDE

Catedrático de Filosofía

Universidade de Santiago de Compostela

Resumo

Realizamos un breve percorrido pola traxectoria profesional e intelectual de Juan Luis Pintos de Cea-Naharro, pai da socioloxía en Galicia e un dos sobranceiros sociólogos españois. Neste itinerario presentamos algunhas das súas principais liñas de traballo e investigación, así como as súas principais publicacións. Tamén quixemos amosar a fonda transformación que experimenta a universidade e a sociedade galega desde os anos 80 ata o presente.

Palabras chave: Socioloxía, pensamento, Galicia, traxectoria persoal.

Abstract

We make a brief tour of the professional and intellectual trajectory of Juan Luis Pintos de Cea-Naharro, father of sociology in Galicia and a leading Spanish sociologist. In this itinerary we present some of his main lines of work and research, as well as his main publications. We also wanted to show the profound transformation undergone by the university and the Galician society from the 80s to the present.

Keywords: Sociology, thinking, Galicia, personal career.

Recibido: 10/02/18 Aceptado: 18/10/18

Cómaros, Revista Interdisciplinar de Pensamento Galego is licensed under a [Creative Commons Reconocimiento-CompartirIgual 4.0 Internacional License](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

Introdución

Escribir sobre o pensamento de Juan Luís Pintos é para min un motivo de fonda satisfacción persoal e intelectual, pois son moitas as ensinanzas que lle debo a este sabio profesor e amigo. Mais tamén de reflexión pola vertixe do tempo transcorrido entre aqueles anos felices de estudante universitario na Facultade de Filosofía e Ciencias da Educación da USC. Naquel ano 1981, no que comecei os meus estudos de Filosofía, Juan Luis Pintos era o secretario da Facultade, e dous anos despois converteríase en decano, digno sucesor do decano fundador Carlos Baliñas Fernández. Un tempo de grandes trifulcas universitarias e políticas, no que cadaquén buscaba o seu espazo en plena transición política.

A Facultade nacera no curso académico 1974/75 con tres seccións: Filosofía, Psicoloxía e Ciencias da Educación. A sección de Psicoloxía tiña formulado xa naquel ano 1981, se cadra algo antes, unha reivindicación para converterse en Facultade independente. Acadaría este obxectivo no ano 1991. Cinco anos máis tarde, segregárase tamén a sección de Ciencias da Educación converténdose nunha Facultade independente, que integraba a Escola Universitaria de Maxisterio. A Facultade de Filosofía continúa desde entón o seu camiño en solitario, mais sentido fonda saudade de profesores como Juan Luís Pintos.

Era, naqueles anos, o profesor das materias de Socioloxía, axudado por un xoven colaborador, o profesor Julio Cabrera. A súa socioloxía tiña uns alicerces filosóficos sólidos, convidándonos á reflexión sobre a socioloxía do coñecemento. En parte a esta cuestión dedicou o seu libro *Las fronteras de los saberes*¹, que apareceu a comezos dos anos noventa, cando estaba a punto de abandonar a convivencia cos filósofos para participar activamente na creación da nova Facultade de Ciencias Políticas. Eu coido que el se sentía a gusto entre os filósofos, aínda que os seus intereses investigadores e disciplinares non eran exactamente os nosos. Por iso, cando se creou na USC a Facultade de Ciencias Políticas no ano 1991, co seu Departamento de Ciencia Política e Socioloxía, Juan Luís Pintos atopou, por fin, o seu lugar natural. Eu, sen embargo, agradezo que isto que Ortega y Gasset chamaba a “barbarie do especialismo” tardara en chegar e nos permitise gozar aos aspirantes a filósofos dun profesor da talla intelectual e humana de Juan Luís Pintos. Máis adiante puiden descubrir tamén ao escritor e investigador, cunha ampla e orixinal obra ás súas costas. Un dos máis sobranceiros sociólogos españois, ao que podemos considerar un dos pais da ciencia sociolóxica en Galicia.

A formación dun sociólogo galego

¹ PINTOS DE CEA NAHARRO, J.L.: *Las fronteras de los saberes*, Ed. Akal, Madrid 1990.

A Socioloxía é unha ciencia relativamente recente, encargada de estudar os procesos que leva aparelhada a vida en sociedade. O seu nacemento, como tal ciencia social, está asociado a nomes senlleiros do século XIX como Auguste Comte, Émile Durkheim ou Max Weber, entre outros.

Non sei se pode resumirse a historia da socioloxía repetindo a frase atribuída a Xulio César “veni, vidi, vinci”, pero o certo é que en menos de dous séculos foi quen non só de consolidarse como disciplina científica senón de erixirse nunha ciencia á que antes ou despois acabamos recorrendo para saber algo máis de nós mesmos e do frenético ritmo de vida que levamos.

Galicia non foi allea á marcha desta ciencia, nos seus diversos ámbitos, achegando tanto no pasado século como no actual nomes e obras que achegaron á realidade galega os logros dunha disciplina con vocación universal. Entre eles, é de xustiza subliñar o de Juan Luís Pintos de Cea-Naharro, precursor e pai dunha escola compostelán de sociólogos que se desenvolveu ó arrimo da Universidade de Santiago de Compostela.

O profesor Juan Luís Pintos de Cea-Naharro naceu en Compostela un 19 de xuño do ano 1939 e entre os seus devanceiros figura Xoán Manuel Pintos (1811-1876), un dos precursores do Rexurdimento literario galego, autor de *A Gaita Gallega* (1853), unha das primeiras obras escritas en galego moderno. Tamén ao noso Juan Luís lle tocou ser un precursor do pensamento sociolóxico en Galicia, ao que chega despois dun breve periplo formativo e profesional polo mundo adiante.

Juan Luís estudou Filosofía e Letras na Universidade Complutense de Madrid, licenciándose no ano 1967. Estuda despois Teoloxía Católica na Philosophisch-Theologische Hochschule Sankt Georgen de Frankfurt, titulándose no ano 1971. Xa de volta en España, comeza a súa experiencia docente como profesor universitario na Facultade de Filosofía e Teoloxía da Universidade Pontificia de Comillas (Madrid), onde permanecerá ata o ano 1975. Un dos froitos salientables deste primeira etapa filosófico-teolóxica é o libro que publica en colaboración con Andrés Tornos titulado *Tiempo de buscar. Ensayos y proyectos para una teología crítica*. Unha obra que nos presenta unha reflexión teolóxica que ten “unha actitude de fe que se pregunta sobre si mesma desde a cultura profana e desde a posible non-fe que a rodea. Polo tanto, un modo de pensar como en vaivén que arrancando da fe intenta pensarse a si mesma desde a non-fe”².

Virá despois unha breve experiencia como profesor do Departamento de Ética e Socioloxía da Universidade Complutense de Madrid, entre os anos 1975 e 76. Culmina ó seu período

² PINTOS DE CEA-NAHARRO, J. L. e TORNOS, A.: *Tiempo de buscar. Ensayos y proyectos para una teología crítica*, Ed. Sígueme, Salamanca 1977, p. 216.

formativo co título de Doutor en Filosofía e Letras que acada no ano 1977 na Complutense. Aínda que, xusto daquela, Juan Luís Pintos xa non estaba en Madrid. Acababa de crearse en Santiago de Compostela a Facultade de Filosofía e Ciencias da Educación e Carlos Baliñas, o decano fundador, non tarda en fichalo para que forme parte do claustro de profesores do centro.

As augas andaban revoltas, como dicía ao comezo, na Facultade por mor da guerra aberta pola sección de Psicoloxía para segregarse das outras dúas seccións de Filosofía e Ciencias da Educación que conformaban a Facultade. No ano 1983, Juan Luís convértese no decano daquel abelleiro. Para os estudantes o profesor Pintos era, de certo, un dos preferidos. Non só porque impartise Socioloxía, materia en si mesma moi atractiva, nin sequera polo seu aspecto de filósofo dos de antes. Tiña algo que cativaba: se cadra o seu discurso, ategado de sabedoría e retranca a partes iguais; quizais fose a súa actualizada base de datos de autores de filosofía, socioloxía ou ética. Naquela universidade dos anos oitenta, chea de leas e folgas, impartía docencia un dos pais da socioloxía galega, que ademais promoveu a formación de doutores e equipos de traballo que hoxe conforman unha realidade vizosa da filosofía e da socioloxía feita en Galicia.

Os imaxinarios sociais e a teoría construtivista

Unha das liñas de investigación máis orixinais de Juan Luís é a que dedica ao tema dos imaxinarios sociais. Se algo debera caracterizar á Socioloxía é o apego á realidade social. Mais a realidade, decote, é difícil de apreixar. Non só porque os protagonistas dos feitos sociais tenten agachalos ou deformatos, senón porque está construída sobre alicerces que escapan dos parámetros da lóxica racional: ficcións, mitos, historias, arquetipos e simbolizacións.

Supoño que foi este carácter escorregadizo do real xunto coa dificultade de estudar empiricamente moitos feitos sociais os que levaron a Juan Luís Pintos a prestar atención as outras realidades que tamén forman parte do real. Un esforzo que podemos apreciar no seu primeiro libro, escrito en colaboración con Javier Alberdi e titulado *Actitud religiosa del universitario español* (1967)³. É un estudo, confesa o profesor Pintos, que se cadra ten un marco teórico algo inxenuo e un instrumental estatístico demasiado sofisticado. Pero nel podemos apreciar o que despois sería unha constante do seu traballo como estudoso da sociedade: como se poden coñecer aqueles feitos sociais difíciles dun tratamento empírico e cuantitativo.

³ ALBERDI ALONSO, J. y PINTOS DE CEA NAHARRO, J. L.: *Actitud religiosa del universitario español. Encuesta FECUM 1977*, Ed. Razón y Fe, Madrid 1967.

Xunto con esta preocupación polo coñecemento da realidade cómpre subliñar a continuación o seu compromiso como pensador, como intelectual. Algo que tamén se manifesta cando edita nesta mesma época o libro *O compromiso da acción*, no que realiza unha introdución, selección e tradución de textos do filósofo E. Mounier, pai do personalismo, en colaboración con Julián Blas de la Rosa⁴. O coñecemento académico e científico está moi ben pero hai que poñelo en relación coa vida das persoas, coa súa aspiración a un mundo máis libre, máis solidario e máis humano.

E se estas dúas primeiras obras nos achegan á actitude do intelectual, o terceiro amósanos un dos seus amores filosóficos: Jean Paul Sartre. *O ateísmo do último Sartre*, libro publicado no ano 1968, é unha reelaboración da Tesiña de Licenciatura defendida na Universidade Complutense de Madrid, con Prólogo de José Gómez Caffarena⁵. Trátase dunha nova aproximación ao problema relixioso, desta volta da man de Jean Paul Sarte, pois tal como escribira Montesquieu tanto o home relixioso como o ateo coinciden en falar de Deus.

Construído o marco desta cadro policromado que é o pensamento e a obra de Juan Luís Pintos, podemos agora ir engadindo temáticas, liñas de investigación e traballos que veñen ser os trazos concretos da súa creatividade intelectual. Deste xeito, se houbese que establecer o mapa das súas pescudas máis recentes habería que salientar dúas liñas de investigación teóricas: a dos imaxinarios sociais e a consagrada á teoría construtivista sistémica de Niklas Luhmann, unha das figuras sobranceiras da teoría sociolóxica contemporánea.

Apostar polo coñecemento do que o profesor Pintos chama os “imaxinarios sociais” responde ao seu esforzo por descubrir a verdadeira realidade, como dicía, ás veces enmascarada ou difícil de coñecer a través da mera racionalidade lóxica⁶. Estudará baixo esta perspectiva os imaxinarios sociais da relixión, da violencia ou os imaxinarios sociais en Galicia⁷. Entende por imaxinarios sociais:

“Aquellos esquemas que no son observables por sí mesmos. Al igual que no observamos el espacio sino que observamos la ubicación o la ortogonalidad.

⁴ BLAS DE LA ROSA, J. Y PINTOS DE CEA NAHARRO, J. L.: *O compromiso da acción*, Ed. ZyX, Madrid 1967.

⁵ PINTOS DE CEA-NAHARRO, J. L.: *El ateísmo del último Sartre: la línea evolutiva de su actitud atea*, Ed. Razón y Fe, Madrid 1968.

⁶ Dedícalle ao tema dos imaxinarios sociais o libro PINTOS DE CEA NAHARRO, J. L.: *Los Imaginarios sociales : la nueva construcción de la realidad social*, Ed. Sal Terrae, Maliaño, 1995.

⁷ Cf. PINTOS DE CEA-NAHARRO, J. L.: “Galicia y sus imaginarios”, en Actas do congreso “A Cultura no Século XXI” Consellería de Cultura, Comunicación Social e Turismo, Santiago de Compostela, 2001, pp. 193-201.

(...) Lo mismo nos pasa con el conocimiento, que no sigue el camino de lo sabido, sino más bien se trasmite de generación en generación. Por un lado, se produce la devaluación del conocimiento, que convierte el conocimiento en creencia y por otro lado, una revalorización de la creencia que convierte la creencia en conocimiento”⁸.

Estes imaxinarios sociais son, xa que logo, esquemas construídos socialmente que nos permiten non só percibir a realidade senón estruturala e xerar comportamentos acordes con estas imaxes sociais. De tal maneira que, moitas veces, o que sexa crible non depende tanto dos argumentos presentados senón dos instrumentos de percepción para captar a realidade social e o seu sentido.

Verbo da segunda liña de pescuda, a teoría construtivista, comprobamos como Juan Luis achégase por primeira vez á obra de Luhmann nos anos setenta, en flagrante combate intelectual con algúns dos autores da teoría crítica da sociedade da Escola de Frankfurt. O de Niklas Luhmann é un pensamento que nace nos arredores da teoría crítica da sociedade, pero amosando as súas diferenzas con Habermas e, polo tanto, amosando unha personalidade filosófica diferenciada que cativa ó noso sociólogo. Tal como afirma o noso sociólogo, o seu tratamento dos imaxinarios sociais pode ser ata certo punto unha prolongación da teoría construtivista de Luhmann.

“Me tocó exponer -afirma Juan Luís- delante de él con una comunicación que terminaba con lo de los imaginarios sociales y a él le pareció bien, como prolongación de su teoría. (...). Luhmann sólo considera un meta código en la sociedad: ‘inclusión/exclusión’. A ese código le añado la categoría ‘relevancia/opacidad’”⁹.

Para comprender os fenómenos sociais, cómpre determinar primeiro as bases conceptuais desde onde facelo. Mais sen ficar permanentemente na reflexión teórica senón tentando aplicar aos feitos sociais as descubertas conceptuais. Vexamos algún exemplo.

Socioloxía aplicada

O tema do traballo, o emprego e a formación é outra das liñas de investigación do profesor e sociólogo Juan Luís Pintos de Cea-Naharro. Unha liña que hai que enmarcar no eido das aplicacións empíricas da socioloxía.

⁸ ALIAGA SÁEZ, F.: “Entrevista a Juan Luís Pintos: La ciencia es el conocimiento que existe en el marco de sus posibilidades”, en Rev. *Imagonautas* 1 (1) / 2011, p. 164.

⁹ IBID.

O traballo é unha das vías privilexiadas para o desenvolvemento persoal, pero alén diso é tamén unha necesidade social que debe ser atendida cunha axeitada formación. Hai xa ben anos que descubrimos que a formación recibida para o desempeño profesional na universidade e noutros centros de formación non abonda dunha vez para sempre. Razón poderosa que está detrás do concepto de formación ao longo da vida (“long life learning”) e que levou ás universidades do mundo a ofrecer novas titulacións e metodoloxías docentes para impartilas, contando co apoio das novas tecnoloxías.

Tamén nesta última transformación das universidades que naceu a partir da declaración de Boloña do ano 1999 para acadar un espazo europeo de ensino superior están detrás as novas necesidades formativas da sociedade actual. Cómpre achegar a realidade social novas especializacións profesionais e facelo en menos tempo, razón pola que se pasou dun catálogo pechado de títulos a un abano de titulacións deseñadas con certa autonomía polas universidades. Así naceron os graos e os posgrados actuais, suxeitos ás novas necesidades sociais. A construción deste espazo europeo de educación superior non estivo exento de problemas e contradicións, porén a universidade debe cambiar porque a sociedade e as súas demandas tamén o fan. O inmovilismo, neste caso, non é unha opción.

Agora ben, non só nos formamos nas institucións de ensino senón que os medios de comunicación teñen acadado nos últimos tempos un gran protagonismo como transmisores de información, coñecemento e tamén ideoloxía. Un feito que foi analizado por Juan Luís Pintos nunha mancha de traballos dedicados á socioloxía da comunicación e da acción comunicativa. Unha traballo que comeza cuestionando á propia denominación das industrias mediáticas, que empregan para definirse palabras aparentemente asépticas como “medios”, “comunicación” ou “información”.

Ao referírmonos a unha cadea de televisión, a un xornal ou a unha emisora de radio como “medios”, opina o profesor Pintos, estamos incorporando o carácter inocente, instrumental e técnico dos medios, imprescindibles para que a comunicación se estableza. Tamén as administracións públicas se coidaron de poñer en marcha oficinas e departamentos de “medios de comunicación social”. Esta neutralidade dos medios é tan só aparente pois como ben advertiu MacLuhan: “o medio é a mensaxe”, título do primeiro capítulo do seu estudo máis influínte: *Understanding Media: The Extensions of Man*, publicado por primeira vez en 1964.

Dito con outras palabras, os medios comunicación teñen cada vez unha maior responsabilidade na “producción” da realidade social. A globalización dos mercados axudou a que os intercambios mercantís se tornasen moito máis complexos e as novas tecnoloxías facilitaron os novos roles entre compradores e vendedores. Se cadra foi a necesidade de

xerar confianza no medio de toda esta lea, a que levou á creación dun novo sector produtivo: o da construción de novas realidades. Un fenómeno emerxente que non lle toca só a xornalistas e profesionais da comunicación senón a publicistas, profesionais das relacións públicas, das relacións humanas, do audiovisual, e un longo etcétera.

Poida que o produto que nos vendan estas novas industrias se chame “información”, pero non está exenta de ideoloxía. Como tampouco o estaba a ciencia e a técnica que, baixo unha aparente tona de neutralidade, servían de correa de transmisión da ideoloxía dominante. Así o deixou escrito a finais dos anos sesenta o filósofo e sociólogo Jürgen Habermas, representante da chamada “teoría crítica”, da que Juan Luís Pintos tirou partido para a construción da súa socioloxía, teórica e práctica.

Conclusión

Percorrendo a modo a traxectoria vital e intelectual de Juan Luís Pintos de Cea Naharro podemos recostruír as fondas transformacións que viviu Galicia e as súas principais institucións, caso da Universidade. A comezos dos anos oitenta, data na que principiamos este relato, Santiago de Compostela era aínda esa gran aldea galega que buscaba o seu propio espazo e o seu propio discurso. Case catro décadas despois, Santiago e os resto de Galicia incorporouse a este mundo sen fronteiras no que volveu rexurdir con forza o ideal cosmopolita. Tamén na Universidade de Santiago de Compostela atopamos unha transformación semellante. A mobilidade de estudantes e profesores, a organización de congresos e reunións científicas que nos conectan co traballo feito noutros lugares e nos permite dar a coñecer o propio, a creación de equipos de investigación, como é o caso do Grupo Compostela de Estudos sobre Imaxinarios Sociais que puxo en marcha Juan Luis Pintos, amosan outra faciana ben distinta a aquela Universidade dos anos oitenta. Tamén as investigacións e publicacións sobre temas sociolóxicos son hoxe unha realidade vizosa en Galicia. Unha parte desta conquista colectiva ten detrás un nome propio: o de Juan Luís Pintos. A el lle tocou abrir o camiño do pensamento sociolóxico en Galicia, que hoxe percorren con gran solvencia unha ampla nómina de profesores e investigadores das tres universidades galegas.

